

LITERATURA

- Ausna, A.-R., Kasearu, K., Trumm A. (2006), *Intergenerational inheritance of inequalities in perceptions and experiences of young adults in middle-sized town of Estonia*, złożone do druku w: „European Studies on Inequalities and Social Inclusion”.
- Beck U. (2002), *Spółeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Warszawa: Scholar.
- Draganov D. (2006), *On factors influencing social mobility of young people from low status families in Pernik*, złożone do druku w: „European Studies on Inequalities and Social Inclusion”.
- Eissel D., Ludwig, C., Zakikhany, C. (2006), *Two generations at risk – Life situations and life chances of young adults in Giessen*, złożone do druku w: „European Studies on Inequalities and Social Inclusion”.
- Esping-Andersen G. (2002), *A child-centered social investment strategy*, w: G. Esping-Andersen, D. Gallie, J. Myles (red.), *Why we need a new welfare state*, Oxford: Oxford University Press.
- Fukuyama F. (1997), *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa-Wrocław: PWN.
- Jeffrey C., McDowell L. (2004), *Youth in comparative perspective. Global change, local lives*, „Youth & Society”, tom 36, nr 2.
- Kokoroskou C., Leaman J. (2006), *On factors influencing social mobility of young adults from low status families in Loughborough*, złożone do druku w: „European Studies on Inequalities and Social Inclusion”.
- Lang D. (2005), *Duński model elastycznego bezpieczeństwa (flexicurity). Wzór do naśladowania?*, „Problemy Polityki Społecznej” nr 8.
- Leisering L., Leibfried A. (2000), *Time and poverty in Western welfare states*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Longo V., Quadrelli E., Sacchetto D. (2006), *Intergenerational inheritance of inequalities in experiences of young adults in medium-sized town of Italy*, złożone do druku w: „European Studies on Inequalities and Social Inclusion”.
- Moore K. (2001), *Frameworks for understanding the intergenerational transmission of poverty and well-being in developing countries*, Chronic Poverty research Centre Working Paper 8, Birmingham, [dostęp 7.09.2007], dostępny w Internecie: <www.chronicpoverty.org/pdfs/08Moore.pdf>.
- Naumanen P., Melin H., Kuokkanen T. (2006), *Structural Constraints and Individual Choices. Young adults in Pori reflect upon their life opportunities*, złożone do druku w: „European Studies on Inequalities and Social Inclusion”.
- Øyen E. (2003), *Poverty production – a different approach to poverty understanding*, [dostęp 7.09.2007], dostępny w Internecie: <http://www.cefe.net/forum/Poverty_production.pdf>.
- Pukelis K., Juraite K., Mikutaviciene I., Maciulskytė S. (2006), *Transitional stages in the life of young adults in Jonava city: education, work, family* (złożone do druku w: „European Studies on Inequalities and Social Inclusion”).
- Putnam R. (1995), *Demokracja w działaniu*, Znak, Kraków, ISBN: 83-7006-426-4.
- Roberts K. (2003), *Change and continuity in youth transitions in Eastern Europe: Lessons for Western Sociology*, „The Sociological Review”, tom 51, Issue 4, s. 484–505.
- Sennet R. (2006), *Korożka charakteru. Osobiste konsekwencje pracy w nowym kapitalizmie (The corrosion of character. The personal consequences of work in the new capitalism)*, Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie.
- Warzywoda-Kruszyńska W., Rokicka E., Rek M. (2006), *On factors influencing social mobility of young adults from low status families in Tomaszów Mazowiecki*, złożone do druku w: „European Studies on Inequalities and Social Inclusion”.
- Wyn J., White R. (2000), *Negotiating the social change-the paradox of youth*, „Youth & Society”, tom 32, nr 2, s. 165–183.
- Yaqub S. (2002), *Chronic poverty: scrutinizing estimates, patterns, correlates, and explanations*, Working Paper nr 21, Poverty Research Unit, School of African and Asian Studies, Sussex University, Falmer, Brighton, [dostęp 7.09.2007], dostępny w Internecie: <<http://www.chronicpoverty.org/pdfs/21Yaqub.pdf>>.

SUMMARY

The paper aims at presenting the role played by social policies among various factors determining intergenerational mobility in eight medium size towns participating in PROFIT project. It is based on the analysis of national reports on in-depth interviews conducted with purposely selected young adults (aged 24–29), who grew up in low status families. The aim of the article is to answer the question if and how young people perceive the impact of policies (educational, labour, welfare) on the course of their lives and how they evaluate them (supporting/constraining?), as compared with other biography-shaping factors (family, peers, own activities).

POLITYKA RODZINNA NARZĘDZIEM PRZECIWDZIAŁANIA DZIEDZICZENIU STATUSU SPOŁECZNEGO?

Piotr Szukalski

Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej,
Uniwersytet Łódzki

WPROWADZENIE

Dziedziczenie nierówności społecznych oznacza transmisję deficytów różnorodnych zasobów z jednego pokolenia na następne. Zasoby te rozumiane są bardzo szeroko jako znajdujący się w realnym posiadaniu (tj. możliwy do uruchomienia) danej jednostki, bądź grupy rodzinnej, kapitał:

- genetyczny (dziedziczne predyspozycje),
- materialny (zasoby istniejące „fizycznie” i tytuły własności),
- kulturowy (kompetencje niezbędne do funkcjonowania w społeczeństwie),
- społeczny (relacje z innymi),
- ludzki (zdrowie, wiedza, umiejętności, system wartości).

W rozumieniu praktyki z dziedziczeniem nierówności mamy do czynienia przede wszystkim wtedy, gdy dzieci pochodzące z ubogich rodzin w zdecydowanej większości wyrastają na ubogich dorosłych. Jednak przymiotnik „ubogi”, choć bezpośrednio ukształtowany pod wpływem oceny statusu materialnego, związany jest również z innymi wymiarami statusu.

Przeciwdziałanie dziedziczeniu nierówności społecznych oznacza dążenie do redukcji deficytów w ujęciu bezwzględnym (pomoc w przyswojeniu nowych kompetencji i uznawanego przez społeczeństwo systemu wartości, wsparcie w ochronie zdrowia), bądź względnym (transfery publiczne zasobów materialnych – przekazywanie najuboższym, w postaci pomocy publicznej, zasobów „zawłaszczonych” przez państwo wskutek opodatkowania najzamożniejszych). W ujęciu praktycznym owa próba przeciwdziałania skoncentrowana jest na tych grupach społecznych, które odznaczają się występowaniem „markera” upośledzonej sytuacji – przede wszystkim sytuacji ekonomicznej. Tym samym podstawowym problemem, z punktu widzenia obu podejść, jest określenie czynników ryzyka, zwiększających prawdopodobieństwo transmisji niekorzystnej sytuacji materialnej.

Celem niniejszego opracowania jest sprawdzenie, w jakim stopniu polityka rodzinna może być wykorzystywana jako narzędzie przeciwdziałania dziedziczeniu nierówności społecznych oraz wskazanie obiecujących przykładów działań publicznych w tej sferze.

CZY POLITYKA RODZINNA UWZGLĘDNIĄ PROBLEM DZIEDZICZENIA STATUSU SPOŁECZNEGO?

Polityka rodzinna prowadzona współcześnie w krajach wysoko rozwiniętych, to swoista próba łapania za ogon pięciu srok jednocześnie. Owych pięć celów to (kolejność ich wymieniania jest przypadkowa) (Hantrais 2004; Balcerzak-Paradowska 2004):

1) zapewnienie „przyzwoitego” poziomu publicznych inwestycji w kapitał ludzki potomstwa;

2) ułatwienie godzenia kariery rodzinnej i zawodowej;

3) zapewnienie godziwego poziomu życia swym obywatelom (walka z ubóstwem, zwłaszcza tym, wynikającym z posiadania potomstwa, zagwarantowanie odpowiednich warunków mieszkaniowych);

4) zachęcanie do wydawania na świat dzieci;

5) utrwalanie wzajemnych zobowiązań w ramach rodziny, utrwalanie więzi wewnątrzrodzinnej.

Choć na pierwszy rzut oka wydaje się, iż, poza pierwszym celem, żaden z powyższej listy nie jest związany z przeciwdziałaniem międzypokoleniowej transmisji nierówności społecznych, dokładniejsza analiza wskazuje, że jest wręcz przeciwnie.

W przypadku pierwszego celu mamy do czynienia z dążeniem do zapewnienia każdej jednostce, niezależnie od zasobności jej rodziny – wykształcenia i opieki zdrowotnej na poziomie zapewniającym samodzielność w trakcie dorosłego życia. Tym samym, częściowo przynajmniej, następuje wyrównywanie szans dzieci i młodzieży pochodzących z różnych kręgów społeczeństwa.

Drugi cel, godzenie kariery zawodowej i rodzinnej, również można rozpatrywać w kategoriach zwalczania międzypokoleniowej transmisji nierówności społecznych, albowiem dostępność instytucjonalnej opieki nad małym dzieckiem ułatwia pracę zawodową obojgu rodzicom, przyczyniając się do wyższego poziomu dochodów. Dążenie to jest niezwykle istotne w warunkach częstej monoparentalności (rezultatu przede wszystkim rozwodów i coraz częstszego świadomego, samotnego macierzyństwa) z uwagi na wyraźny związek samotnego rodzicielstwa z ryzykiem ubóstwa.

Kolejny cel również rozpatrywać można z punktu widzenia ograniczania dziedziczenia nierówności. Zarówno bowiem przez redystrybucję wertykalną (transfer środków finansowych od osób i rodzin zamożnych do tych mniej zasobnych), jak i horyzontalną (tj. przekazywanie środków w ramach grupy rodzin o takich samych dochodach, od rodzin nie posiadających dzieci na utrzymaniu do rodzin z dziećmi) następuje zmniejszenie dysparytetu dochodów. W rezultacie, oczekiwać można, iż prywatne inwestycje w kapitał ludzki potomstwa osób bardziej i mniej zamożnych będą mniej zróżnicowane.

Aspekt pronatalistyczny polityki rodzinnej najslabiej związany jest z interesującym nas oddziaływaniem, albowiem związek z redukcją transmisji statusu społecznego zależy ściśle od stosowanych narzędzi. Poszczególne segmenty społeczeństwa, najprawdopodobniej, odmiennie oceniają atrakcyjność tych samych instrumentów polityki rodzinnej. Mniej zamożni i nieaktywni zawodowo zapewne w większym stopniu są wrażliwi na bodźce materialne – zarówno te o charakterze jednorazowym, jak i stałych świadczeń publicznych, związanych niekiedy z okresowym zaprzestaniem wykonywania pracy zawodowej. Z kolei osoby pochodzące z grup lepiej uposażonych, a jednocześnie odznaczających się wyższym poziomem aktywności zawodowej, oczekują w większym stopniu ułatwień w godzeniu kariery zawodowej i rodzicielskiej, zaś najatrakcyjniejszym bodźcem finansowym są odpisy podatkowe, zwłaszcza proporcjonalnie pomniejszające podstawę opodatkowania¹. Jeśli zatem instrumenty polityki rodzinnej wpływają przede wszystkim na mniej zamożnych, a jednocześnie nie rekompensują w pełni kosztów wychowania potomstwa, nastąpić może pogłębienie zakresu dziedziczenia nierówności społecznych. Gdy natomiast zachęty skierowane są ku zamożniejszym – ponownie nie rekompensując w pełni kosztów utrzymania dziecka – skala dziedziczenia zmniejszy się, w ślad za mniejszymi nierównościami.

Cel piąty, utrwalanie więzi małżeńskiej, rodzicielskiej, pomiędzy innymi krewnymi i powinowatymi, również można rozpatrywać w kategoriach prób zapobiegania transmisji nierówności społecznych z uwagi na:

1) przeciwdziałanie rozpadowi związków małżeńskich (zmniejszenie skali monoparentalności), co dotyka w większym stopniu małżeństwa z niższych klas społecznych, w dużym stopniu zawierane przez osoby bardzo młode;

2) zachęcanie rodziców do monitorowania sukcesów szkolnych dzieci i do zwiększonych inwestycji w swe potomstwo.

Jak zatem z powyższego przeglądu wynika, wszystkie częstokroć cele polityki rodzinnej pośrednio związane są z problemem dziedziczenia statusu społecznego.

CZEGO POLITYKA RODZINNA NIE UWZGLĘDNIĄ?

W niniejszym miejscu wspomnieć chciałbym o rzadko wspominanych płaszczyznach występowania procesu dziedziczenia nierówności społecznych, całkowicie pomijanych przez politykę rodzinną.

Po pierwsze, o zasadzie homogamii, tj. zasadzie, zgodnie z którą ludzie z reguły znajdują sobie życiowych partnerów podobnych do siebie z punktu widzenia poziomu wykształcenia, stylu życia, statusu społecznego. Tym samym dzieci rodzące się w rodzinach zdeprywowanych, najczęściej nie mają jako punktu odniesienia swych aspiracji „lepszey” części rodziny.

Po drugie, dziedziczenie niekorzystnej pozycji społecznej często ma ścisły związek z dziedziczeniem zachowań demograficznych. Jak potwierdzają liczne badania, osoby pochodzące z rodzin wielodzietnych (a jest to czynnik ryzyka ubóstwa) decydują się na posiadanie liczniejszego potomstwa, jednostki wychowane w rodzinach doświadczonych przez rozwód częściej wybierają rozstanie z partnerem jako rozwiązanie pojawiających się nieporozumień, zaś osoby, których matki wcześniej wydały na świat własne potomstwo, również wcześniej kosztują „zakazanych owoców” dorosłego życia.

Trzecią, nieuwzględnianą dystynkcją, jest odmienny kalendarz życia rodzinnego osób z różnych warstw społecznych. Osoby mniej wykształcone średnio wcześniej zawierają związki małżeńskie i płodzą potomstwo, a tym samym przebieg ich kariery rodzinnej może być samoczynnie modyfikowany przez poziom rozwoju psychofizycznego (tj. w analizach cyklu życia tzw. efekt wieku). W takim przypadku część zaniedbań wobec małżonka i dzieci wynikać może z niedojrzałości zbyt młodej – jak na odgrywaną rolę społeczną – jednostki. Zamożniejsi, nie dość, iż podejmują realizację swych planów prokreacyjnych będąc bardziej doświadczonym życiowo, czynią to z reguły w lepszej sytuacji zawodowej, po osiągnięciu „małej stabilizacji” profesjonalnej, gwarantującej stałość dochodów.

Kolejną wartą wzmianki płaszczyzną jest odmienny model wewnątrzrodzinnych przepływów międzypokoleniowych, tj. sposobu inwestowania w kapitał ludzki potomstwa rodziców z różnych warstw społecznych. Niezależnie od tego, czy przyczyną tej różnicy jest odmienna zasobność, odmienny poziom aspiracji rodzicielskich, inny horyzont czasu, w jakim oceniana jest efektywność podejmowanych przedsięwzięć, czy jest to rezultat strategii (a zatem w pełni świadomych i planowanych działań) ostatecznym wynikiem odmiennego modelu inwestowania jest utrwalanie się nierówności w ujęciu intergeneracyjnym².

Ostatnim zagadnieniem jest kwestia wpływu okresu prenatalnego na stan zdrowia dziecka w trakcie jego całego życia, a tym samym na proces reprodukcji nierówności i mobilności społecznej (Palloni 2006). Zdaniem noblisty Fogla, to właśnie poprawa stanu odżywienia matek, a tym samym lepszej kondycji dzieci w momencie przyjścia na świat, jest głównym czynnikiem przyczyniającym się w trakcie ostatnich dwóch wieków do wydłużania się trwania życia i poprawy stanu zdrowia ludności (Fogel, Costa 1997). W tym przypadku dziedziczenie statusu zdrowotnego dokonuje

się przez zaniedbania przyszłych matek (brak odpowiedniego odżywiania się, konsumpcję używek, brak konsultacji medycznych), bądź wpływ ich warunków życia (uciążliwa praca, zamieszkiwanie w stresogennym środowisku, braki finansowe uniemożliwiające właściwe odżywianie się i troskę o zdrowie płodu)³.

Polityka rodzinna albo jest neutralna względem powyższych procesów, albo oddziałuje na nie w bardzo ograniczony sposób.

ZASADY SKUTECZNYCH DZIAŁAŃ W SFERZE POLITYKI RODZINNEJ Z PUNKTU WIDZENIA REDUKCJI TRANSMISJI NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNYCH

Zgodnie z ustaleniami PROFIT-u, podstawowymi cechami, warunkującymi skuteczność przeciwdziałania dziedziczeniu niskiego statusu społecznego rodziców, są:

1) całościowość działań:

a) wspomagane powinny być nie tylko dzieci, lecz i ich rodzice, dzięki czemu wzmacnia się w rodzinie aspiracje odnośnie do osiągnięć dziecka;

b) ważna jest różnokierunkowość działań – edukacyjnych, socjalnych, zdrowotnych, co oznacza konieczność współdziałania instytucji publicznych i pozarządowych, którym dzięki łączeniu swych działań łatwiej jest znaleźć środki na podejmowane akcje;

2) rozpoczynanie działań w jak najmłodszym wieku dzieci (kształtowanie systemu wartości i aspiracji dokonuje się w pierwszych kilku latach życia, podczas gdy zdecydowana większość działań ukierunkowana jest na dzieci w wieku szkolnym);

3) różnorodność i elastyczność działań mające na celu „dopasowanie” się do odmiennych potrzeb poszczególnych dzieci i ich rodzin (np. różne formy pomocy w szkole).

Pod wieloma względami najbardziej efektywnym i uczciwym rozwiązaniem problemu nierówności w dostępie do kapitału kulturowego, ludzkiego i społecznego w pierwszych latach życia – zgodnym również z coraz powszechniejszą, w obliczu utrzymywania się dzietności na poziomie nie zapewniającym prostej zastępowalności, tendencją do „upublicznienia” kosztów związanych z wychowaniem potomstwa – jest zapewnienie powszechnej i bezpłatnej opieki przedszkolnej (Esping-Andersen 2005). Rozwiązanie to automatycznie podnosi kompetencje językowe, wzmagając szanse powodzenia dzieci z rodzin o niskim kapitale kulturowym i tych z mniejszości etnicznych. Umożliwia jednocześnie wpojenie małym dzieciom dominującej hierarchii wartości społecznych – przede wszystkim odpowiedzialności za siebie i innych, wrażliwości na innych, właściwej, co do proporcji, mieszanki kooperacji i rywalizacji. Tym samym, należy jednoznacznie rozszerzyć tradycyjne ramy walki z transmisją nierówności społecznych w kategoriach „równości szans”, uznając, iż zapewnienie owej równości musi rozpoczynać się znacznie wcześniej niż obecnie. Jednakże trzeba w tym przypadku jednocześnie postawić pytanie o rudymentalny charakter, czy próba tak skutecznego oddziaływania na system wartości obecnych dzieci, a przyszłych dorosłych obywateli, nie stoi w sprzeczności z zasadami, na których bazuje społeczeństwo otwarte – pluralizm poglądów i pozostawieniu rodzicom decydującego wpływu na kształtowanie systemu wartości swych dzieci.

W dalszej części niniejszego artykułu – pozostawiając powyższe pytanie bez odpowiedzi – skupię się na prezentacji instrumentów utożsamianych z polityką rodzinną, które – spełniając przedstawione wcześniej warunki – mogą być uznane jako działania redukujące międzypokoleniową transmisję nierówności społecznych.

DOŚWIADCZENIA SURE START

Wieloletnie próby ograniczenia skali wykluczenia społecznego w Wielkiej Brytanii doprowadziły do uznania, iż z uwagi na stratyfikacyjne funkcje przestrzeni (koncentracja ludności o zbliżonym statusie społecznym na tym samym obszarze) szczególna uwaga powinna być poświęcona ludności tych obszarów, które w potocznym języku nazywane są enklawami biedy. Na obszarach

tych występuje bowiem, z jednej strony, bardzo silna koncentracja problemów społecznych (bezrobocie, bieda, niskie kwalifikacje zawodowe, bariery językowe, nalogi, przestępczość), z drugiej zaś, brak jest możliwości odwołania się do wsparcia rodziny i sąsiadów nie dysponujących odpowiednimi zasobami materialnymi, społecznymi i kulturowymi. W przypadku dzieci wychowywanych w takich środowiskach, ważny jest również brak u ich rodziców aspiracji i wiedzy, jak poprawić położenie swych dzieci, oraz brak pozytywnych przykładów do naśladowania.

W rezultacie w 1999 r. wprowadzono program *Sure Start* (*Pewny start*), którego celem jest holistyczne podejście do zaspokajania potrzeb dzieci w pierwszym okresie ich życia – w tym i w okresie prenatalnym. Grupą docelową tego programu stanowią zarówno dzieci, jak i ich rodzice. Choć trudno uznać podejmowane w jego ramach działania za przykład tradycyjnej polityki rodzinnej, to fakt, iż wszelka pomoc kierowana jest ku dzieciom i ich rodzicom sprawia, iż należy ten projekt zakwalifikować do polityki rodzinnej.

Jego istotą jest połączenie działań podejmowanych przez różnorodne instytucje – publiczne i społeczne – działające w sferze doradztwa rodzinnego i zawodowego, ochrony zdrowia, edukacji, w celu zapewnienia jak najlepszego startu dzieciom w dorosłe życie (zob. www.surestart.gov.uk). Podstawą działania tego systemu jest stosowanie zindywidualizowanego podejścia do potrzeb poszczególnych rodzin potrzebujących wsparcia, zamieszkujących zwłaszcza te obszary Wielkiej Brytanii, które, na podstawie dostępnych, szczegółowych statystyk, dla niewielkich lokalnych społeczności uznane są za szczególnie niekorzystne dla przyszłej samodzielności dzieci. Część dostępnych usług przyznawana jest na podstawie kryteriów uniwersalnych, część – na podstawie kryteriów szczegółowych. Przykładowo, każde dziecko w wieku 3–4 lata ma zagwarantowaną możliwość bezpłatnej opieki w wymiarze 12,5 godziny tygodniowo przez 38 tygodni w roku w jednym z 37 tys. ośrodków zlokalizowanych na terenie całego kraju. Jednocześnie, w przypadku szeregu dostępnych na terenie całego kraju świadczeń, ich przyznanie uzależnione jest od spełnienia kryterium dochodowego (np., dochód do 58 175 funtów rocznie w przypadku odwołania się do *children tax credit* mającego na celu uzupełnienie dochodów rodzin z dziećmi, czy dodatkowe świadczenie umożliwiające opłacenie opieki nad małym dzieckiem, w przypadku osób chcących pracować zawodowo).

Dodatkowo, w najbardziej zagrożonych dziedziczeniem ubóstwa społecznościach lokalnych, bardziej rozbudowane usługi dostarczane są przyszłym matkom w postaci bezpłatnej opieki medycznej i doradztwa odnośnie do stylu życia i sposobu odżywiania się w okresie ciąży oraz doradztwa skierowanego do rodziców małych dzieci. W tym jednak przypadku pojawiają się dwa niezbędne warunki – dostęp do danych statystycznych na temat warunków życia dla małych obszarów, aby móc zidentyfikować społeczności warte szczególnego wsparcia, oraz aktywne zainteresowanie potencjalnie korzystających z dostępnych im narzędzi.

Co ciekawe, choć pierwsze kroki skierowane były do najmłodszych dzieci, ostatnie lata przynoszą coraz bardziej rozbudowane formy wspierania dzieci starszych – aż do 14. roku życia (w przypadku niepełnosprawności lub specjalnych potrzeb edukacyjnych do 16. roku).

PODSUMOWANIE

Lektura niniejszego artykułu u części Czytelników wywołała zapewne wrażenie, iż tekst ten to „sztuka dla sztuki”. Pamiętajmy jednak, iż w Polsce, podobnie jak w i innych krajach naszego regionu, dostrzegane jest dążenie do „refamilizacji” zadań tradycyjnie przypisanych polityce społecznej (Hantrais 2004, s. 204–204). Upadek socjalizmu, wyzwalał pokłady indywidualnej przedsiębiorczości i poszerzając sferę wolności osobistej, przyczynił się do powstania wielu problemów o charakterze produktu ubocznego – bezrobocia, niskich płac, ubóstwa, rozwarstwienia społecznego. W warunkach świadomego wycofywania się państwa z nadmiernie

rozbudowanych w poprzednich warunkach politycznych funkcji kontrolno-kompensacyjnych oznacza obarczenie rodziny koniecznością borykania się z konsekwencjami powyższych problemów, konsekwencjami pojawiającymi się na poziomie mikro. W takim przypadku – zakładając, iż dotychczasowa „refamilizacja” utrzyma się w nadchodzących latach (a takie odnieść można wrażenie patrząc choćby na mizerną propozycję w sferze polityki społecznej kampanii wyborczej AD 2007) – przynajmniej część problemów społecznych rozwiązać można poprzez świadome wzmacnianie rodziny, a zatem wykorzystując narzędzia polityki rodzinnej.

Zatem ten tekst nie powinien być odczytywany jako pochwała omnipotentnej polityki rodzinnej, lecz jako przejaw cynicznej świadomości, że – nie mogąc liczyć na wprowadzenie „polityki przeciwdziałania transmisji statusu” – polegać możemy jedynie na nieco bardziej intencjonalnym wykorzystywaniu w tym celu innych, dostępnych subpolityk, w ramach polityki społecznej.

¹ Przykładem takiego instrumentu może być stosowany we Francji iloraz rodzinny (*quotient familial*). Jego wysokość zależy od „części fiskalnych”, obliczonych według wielkości i składu rodziny. Łączny dochód rodziny do opodatkowania jest wielkością wynikającą z uwzględnienia owego ilorazu, tj. podzielenia rzeczywistego dochodu przez odpowiednią liczbę „części fiskalnych”. Rozwiązanie to, to sztandarowy przykład zastosowania modelu proporcjonalnej kompensacji kosztów posiadania dzieci. Model ten zakłada pragnienie dokładnego zrekompensowania różnic w poziomie życia rodziny związanych z obecnością w niej dziecka. Różnice te zależne są od dochodów rodziny, co pociąga za sobą wyższą kompensatę dla rodzin zamożniejszych. Przykład Francji jest o tyle znamieny, iż prowadzone w tym kraju badania wskazują jednoznacznie z jednej strony na zdecydowanie większe znaczenie transferów publicznych dla najuboższych rodzin z dziećmi – 39% dochodów z pierwszego kwintyla i jedynie 4% wśród 1/5 najbogatszych rodzin, podczas gdy jednocześnie, pomiędzy częstością korzystania z odpłatnych form opieki nad małym dzieckiem z niepracującą matką, różnice pomiędzy tymi kwintylami są jak 1 do 10 (Bresse, Galtier 2006).

² Analiza różnicowania wzorców prywatnych przepływów międzypokoleniowych jest o tyle ważna, iż istnieją dowody wspierające twierdzenie o braku komplementarności pomiędzy prywatnymi i publicznymi transferami intergeneracyjnymi. Duża część tych drugich – przede wszystkim inwestycje w kapitał ludzi – to bądź typowe dobra polityczne (rozpro-

szeniu kosztów wytwarzania towarzyszy koncentracja konsumentów w wybranych segmentach społeczeństwa) bądź dobra, w przypadku chęci pozyskania których potrzebne jest odpowiednie *know-how*, którym jednostki z grup zdeprywowanych zazwyczaj nie dysponują.

³ Paradoksalnie, jeśli za miernik stanu zdrowia dziecka przyjąć masę jego ciała w momencie narodzin, ostatnich kilkanaście lat przynosi w krajach rozwiniętych wyraźne zmniejszanie się różnic pomiędzy matkami najlepiej i najgorzej wykształconymi. Wynika to jednak tylko i wyłącznie z nierówności w dostępie do innowacji technologicznych, które umożliwiają najlepiej wykształconym matkom w większym stopniu podtrzymanie zagrożonej ciąży i opiekę nad wcześniakami (Palloni 2006).

LITERATURA

- Anning A. (2007), *Understanding variations in effectiveness amongst Sure Start Local Programmes: Lessons for Sure Start Children's Centres*, "Sure Start – Evidence & Research", July, [dostęp 23.09.2007], tekst dostępny w Internecie: <www.ness.bbk.ac.uk>.
- Balcerzak-Paradowska B. (2004), *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*, Warszawa: IPiSS.
- Bresse S., Galtier B. (2006), *La conciliation entre vie familiale et vie professionnelle selon le niveau de vie des familles*, „Drees – études et résultats”, nr 465 s. 1–12.
- Esping-Andersen G. (2005), *Children in the welfare state. A social investment approach*, „DemoSoc Working Papers”, nr 10, 33 s.
- Fogel R.W., Costa D.L. (1997), *A theory of technophysio evolution with some implications for forecasting population, health care costs, and pension costs*, „Demography”, tom 34, nr 1, s. 49–66.
- Hantrais L. (2004), *Family policy matters. Responding to family change in Europe*, Bristol: The Policy Press.
- Palloni A. (2006), *Reproducing inequalities: Luck, wallets, and the enduring effects of childhood health*, „Demography”, tom 43, nr 4, s. 587–615.
- Rek M. (2006), *Holistyczna polityka wspierania dzieci zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Casus brytyjskiego programu „Sure Start”*, w: P. Szukalski (red.), *Szansa na sukces. Recepty współczesnych Polaków*, Łódź: Wyd. UŁ.
- Szukalski P. (2002), *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Łódź: Wyd. UŁ.
- Szukalski P. (2007), *Publiczne wsparcie dla rodzin we współczesnej Francji*, ekspertyza przygotowana na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

SUMMARY

Contemporary family policy is focused on reaching few aims. Decrease in intergenerational inheritance of social inequalities is not mentioned among them. But looking at tools of the policy we can observed that at least some of them could be useful to reduce the transmission.

SYSTEM EDUKACYJNY JAKO INSTRUMENT WYRÓWNIANIA SZANS. PRZYPADEK FINLANDII

Wojciech Woźniak

Instytut Socjologii, Uniwersytet Łódzki

WPROWADZENIE

Celem fińskiej polityki edukacyjnej jest zapewnienie równych szans na zdobycie wykształcenia, niezależnie od wieku, płci, miejsca zamieszkania, statusu społeczno-ekonomicznego rodziny pochodzenia, stanu zdrowia, czy języka¹ wszystkim mieszkańcom tego kraju. Nie tylko osobom legitymującym się obywatelstwem fińskim. Za realizację tych założeń odpowiedzialne są władze państwa.

U ich postaw leży przeświadczenie, że powszechna edukacja na wysokim poziomie powinna stymulować zarówno rozwój gospodarczy (m.in. poprzez uważne i szczegółowe dopasowywanie podaży usług edukacyjnych do popytu rynku pracy), jak i promować równość i mobilność społeczną (Ahola 1997; Naumanen, Melin 2005). Dlatego kształcenie jest bezpłatne na każdym poziomie. Do 16. roku życia (a więc wówczas, gdy nauka jest obligatoryjna)

państwo ma obowiązek zapewnienia każdemu uczącemu się fińskiemu dziecku bezpłatnych podręczników, bezpłatnego transportu do szkoły, zeszytów oraz wszelkich przyborów szkolnych, a także jednego gorącego posiłku dziennie. Dodatkowe kursy organizowane zarówno dla uczniów, jak i nauczycieli są bezpłatne. Wszystkie szkoły są ponadto wyposażone w dostępne dla uczniów, także po lekcjach, kserokopiarki, pracownice internetowe i multimedialne.

Ze względu na ideę niwelowania różnic pomiędzy poszczególnymi regionami Finlandii, całe jej terytorium pokryte jest siecią uniwersytetów (od Rovaniemi w Laponii po Helsinki) oraz politechnik, które lokują się również w mniejszych miejscowościach, takich jak na przykład niespełna czterdziestotysięczne Kajaani, czy Seinäjoki, a także na autonomicznych wyspach alandzkich zamieszkałych przez mniej niż trzydzieści tysięcy osób.

Środki na fiński system edukacji pochodzą głównie z budżetu państwa. Odpowiedzialność za finansowanie szkolnictwa, a także